

Hvor gik den kritiske sociologi hen, da lønarbejdet kom ind

Nils Bredsdorff

Titlen på mit oplæg kunne antyde en årsagssammenhæng mellem lønarbejde og mindre kritisk sociologi. En sådan sammenhæng er ikke påvist – og jeg er under arbejdet med problemstillingen blevet stadig mere i tvivl om den findes. Sammenhængen mellem det stigende antal samfundsvidenskabelige kandidater i offentlig tjeneste og en ligeledes stigende kurve, som viser produktion af teoriløs, ukritisk »empirisk« socialforskning er ikke nødvendigvis anderledes end sammenhængen mellem storketal og børnefødsler.

Tværtimod kan basispåstanden om, at kritikken går ud, når lønarbejdet eller ansættelsen i det offentlige eller private hierarki kommer ind, få en til at glemme at undersøge, om der overhovedet var nogen kritisk forskning før lønarbejdet kom, eller om der ikke var noget lønarbejde eller noget offentligt hierarki af relevans for forskningen, mens den kritiske forskning blev bedrevet.

Emnet viser sig desuden at være så emotionelt belastet og så indflettet i min egen og mine potentielle læsers historie, at det kan være nyttigt for forståelsen at fremstille, hvilke kendsgerninger og påstande, jeg anser for centrale og uafviselige, og dermed tydeligt markere hvor mine egne konklusioner derefter kommer ind.

– der er i løbet af de sidste 15 år sket en voldsom stigning i produktionen af samfundsvidenskabelige kandidater. Stigningen har været relativt kraftigst udenfor de grupper som traditionelt har siddet på de administrative stillinger, jurister og økonomer.

– produktionen af jurister og økonomer er stagneret siden 1979 mens produktionen af de øvrige fortsat stiger svagt.

– i 1985 udgjorde »de øvrige« 25% af de nyrekruterede i statens tjeneste og juristerne kun halvdelen; der er tilsyneladende tale om en fortsat stigning.

– den nye type administratorer får primært ansættelse i direktorater og styrelser og i amtskommunerne. Der er usikkerhed om sociologernes placering

og inddragelse i statistikken, som oftest arbejder med en restgruppe i forhold til jurister og økonomer, som karakteristisk nok kaldes politologer. Men eet sted opgøres det, at over halvdelen af sociologerne i offentlig administrativ ansættelse arbejder i direktorater og styrelser.

Det lønarbejde, som er kommet ind, er således i høj grad et specifikt administrativt, planlæggende, udredende, « politologisk » lønarbejde; i bedste fald er der tale om et snævert målforskende lønarbejde i offentligt regi. Ved siden af dette er der som bekendt opstået et sektor-forskningsarbejdsmarked med ikke mindre styring og målorientering, og med åremålsansættelser, censur og meriteringsræs, som kun i form af usikkerhed og terminsproblemer adskiller sig fra den store gruppes arbejdsforhold. Det er formodentlig også kendt, at det for et par år siden var 40% af al samfundsvidenskabelig forskning, der foregik som sektorforskning.

Det intrikate spørgsmål er nu, om det er denne situation, der har skabt fraværet af kritisk forskning, om der er tale om et sådant fravær eller om der overhovedet nogensinde har været en kritisk forskning. Her er det igen på sin plads at opregne et par basisforudsætninger for at undgå, at der blot drages den for os mest behagelige konklusion.

- hvis der med kritisk samfundsforskning menes systematiske iagttagelser, der stiller spørgsmålstejn ved gængse eller herskende tænkemåder og styreformers, så er den kritiske samfundsforskning i vækst, bl.a. styrket af kontraktforskningen og lønarbejdet.

- menes der med kritisk forskning derimod systematiske iagttagelser, der samtidig stiller spørgsmålstejn ved sig selv, ved grundlaget for og metoderne til samfundsvidenskabelig erkendelse, er der enten tale om et fald eller et fortsat fravær.

- den stiltfærdige og usynlige disciplinering af kritisk samfundsforskning er ikke trådt ind ad døren sammen med det administrative lønarbejde og sektorforskningen. Studenteroprøret i 1968 var bl.a. et oprør mod denne disciplinering.

Dobbeltkvalificering til hvad?

Sociologisk Institut i København er vel det sted, hvor den kritiske intention holdt længst stand, og hvor ideen om en kritisk socialvidenskab mest tydeligt kom til udtryk som officiel uddannelsespolitik. De fleste andre steder var intentionen og den konkrete gennemførelse af kritisk forskning og undervisning faldet sammen et par år efter det hele startede i 1968. Forstået således, at kritikken blev integreret som et aspekt, et supplement til en iøvrigt uændret studie- og forskningspraksis.

Men hvor længe holdt den kritiske intention ud? I 1979 hedder det i et internt diskussionsoplæg på Sociologisk Institut forfattet af nogle ledende fagkritikere og studieplansforvaltere:

»På en måde er den nuværende universitetsbureaukratiske strategi en overlevering fra den tid for 3-4 år siden, hvor vi i fællesskab gik ind i kampen om den nye bekendtgørelse og studieordning. På dette tidspunkt var den bureaukratiske kanal reelt et talerør for fagkritiske basiskræfter. Vore udspil i bekendtgørelsessagen havde karakter af at skaffe formel legitimering af en demokratisk defineret studiepraksis, som i en vis forstand eksisterede på trods af universitetsreglementerne. I løbet af de seneste år har dette skiftet således, at bureaukratiet i dag er bærer af en studiestrukturering, som ikke er skabt endsige aktivt opbakket af studenterbasis ...

Dobbeltkvalificeringsstrategien som ellers har været bærende for vores måde at strukturere studiarbejdet på, opløser sig mere og mere i nogle metodisk set udiskuterede forudsætninger om kritikken af den politiske økonomi som en færdig streng ved hvis hjælp den borgerlige videnskab lader sig udsætte for kritik. Det som i den nuværende tilstand således er bortfaldet – fatalt – er den politiske sporede diskussion om, hvordan marxismen som kritisk teori for os som åndsarbejdere skal videreudvikles ...

Vi foreslår ikke en anden eller alternativ organisationsmodel for studiet, men vort standpunkt er, at det ikke er muligt, at studieforløb, meritering og teoretisk fagkritisk arbejde er sammenfaldende – i hverttilfælde ikke uden, at det borgerlige universitets tankeformer trænger sig ind i det fagpolitiske arbejde – jvf. institutionaliseringen af fagkritikken.«

Dette lange citat kan naturligvis ikke erstatte en egentlig undersøgelse af fagkritikkens endeligt. Jeg mener, at det sammenfatter udviklingen præcist, men det skal her blot belyse min påstand om, at den kritiske sociologi som studie- og forskningspraksis på universiteterne løb ind i sine afgørende problemer før lønarbejdet holdt sit indtog (1975-76) og det blev normalt at tænke sig studie- og forskningsarbejde som forberedelse til administrativt og/eller planlægningsforberedende lønarbejde. Spørgsmålet om, hvorfor fagkritikken brød sammen hører til den nævnte undersøgelse.

Udviklingen i kandidatproduktionen og de nye ansættelsesmønstre forstærkede og tydeliggjorde problemer, som lå i selve den kritiske videnskab som social aktivitet. Åbningen af nye arbejdsmarkeder og lukningen af gamle gjorde intentionen om kritisk videnskab til en illusion i den udstrækning kritikken blev opfattet som uddannelsens formelle og reelle indhold og ikke blot som en formel mulighed, som altid skal tilkæmpes eller indfries på trods af.

Det er vigtigt at fastholde, at kritisk studie- og forskningspraksis kun er tilstede som mulighed, og at det er denne mulighed og ikke blot den kritiske videnskab selv, som er truet af sektorforskning og udsultning af universiteterne. Det betyder nemlig, at det ikke er tilstrækkeligt at kritisere og opponere mod

de statslige tiltag til inddæmning af den kritiske forskning, men at det afgørende er selvkritik: kritiske overvejelser over, hvorfor en blot nogenlunde kølig undersøgelse af den danske samfundsvidenskab må konstatere, at der er tale om en mulighed for kritisk videnskab, som aldrig er blevet brugt eller systematisk udnyttet. I stedet for en konstant jammer over stramningernes virkning på kritisk forskning, er det mit forslag, at vi går igang med en selvansøgelse omkring årsagerne til at muligheden for kritisk forskning med få undtagelser, som alle ligger uden for den empirisk orienterede samfundsvidenskab, aldrig har været udnyttet.

Dette fremkalder nødvendigheden af at gå lidt nærmere ind på, hvad kritisk socialvidenskab er. Jeg hævdede, at der findes masser af kritisk videnskab, at mængden af den målt i sider eller kilo sandsynligvis er stigende, for så vidt kritisk videnskab er systematiske undersøgelser, der stiller spørgsmålstejn ved gængse tænkemåder og styreformer. Læser man f.eks. tildsskrifterne Samfundsøkonomen, Økonomi og Politik og politica formelig vrimler det med yngre forskeres kritiske analyser af statslige politikker og herskende styringsteknikker. Går man videre til de større samlede forskningsprojekter, hvad enten det er løst strukturerede som velfærdsstudier eller strammere som Den politiske beslutningsproces i Danmark eller internationale klasseteoristudier, er der i forhold til tidligere tale om en regulær eksplosion af kritik. Føjer man hertil kritiske arbejdsmiljø- eller socialmedicinske studier samt kvindeforskningen og den radikale kriminologi bliver man nærmest overvældet. Altsammen smukt korrelerende med væksten i lønarbejdet og kontraktforskningen. Problemet er naturligvis, at det anvendte kritikbegreb er meningsløst, i bedste fald blot så slapt, at det benævner een betingelse for, at noget overhovedet kan kaldes samfundsvidenskab, i værste fald direkte vildledende og beroligende i forhold netop til intentionen om at indfri de indsigter, som lå i det oprindelige omend også vage kritikbegreb.

Dialog og åbenhed

Kritisk samfundsvidenskab forudsætter efter min opfattelse mindst to yderligere komponenter i det videnskabelige samfund, som begge har været og er fraværende i den danske socialvidenskab: selvkritik eller metodedis-kussion, og faglig dialog og åbenhed. Og en af årsagerne til at muligheden for kritisk forskning ikke har været udnyttet, og at selvkritik og faglig dia-log er fraværende, er det aldrig fuldførte oprør imod de borgerlige socialvidenskaber. Det er naturligvis ikke den eneste, heller ikke nødvendigvis den afgørende, årsag til miseren, men det trækkes frem her, hvor der som nævnt ikke er tale om en samlet undersøgelse af samfundsvidenskabernes udvikling, fordi den kan belyse den nuværende situation for kritiske samfundsforskere.

Istedet for oprør, dialog og udvikling var der i årene lige efter 1968 tale om opgør og slagtning, inddæmning og ignorering. Istedet for en permanent selv-kritisk refleksion over de nyvundne positioner, herunder deres afhængighed af de overvundne ditto, udvikledes en dogmatisering og institutionalisering af fagkritikken. Som det også er tilfældet i andre lande blev oprøret mod positivisme, kritisk rationalisme, metodisk individualisme, strukturfunktionalisme osv. ikke ført igennem. Oprøret stivnede og blev aldrig udsat for kritik og oprør. De stivnede former – og udviklingen i det omkringliggende samfund, som i det hele taget ikke er inddraget i denne skitse, støttede denne stivningsproces – forhindrede en praksis, en konkret erfaring om, at oprøret ikke var slut med opgøret. De overvundne positioner blev kasseret ikke reflekteret. Intentionen om den permanente kritik, det evige oprør mod de herskende tankeformer og deres reproduktion blev aldrig konkret erfaring. Nedskæringer og erhvervstilpasning gjorde blot rækkerknægtarbejdet (og grunden var lagt for en myte om statens eller lønarbejdets knægtelse af den kritiske forskning).

Derfor kunne tilbagefaldet til bevidstløs, men politisk venstredrejet, data forarbejdning foregå så gnidningsløst, og produktionen af socialt ansvarlige planlægnings- og styringsmedarbejdere problemløst ekspandere. Kravet om anvendelsesorientering og erhvervs kvalificering kunne undgå konfrontationen med metodiske grundlagsovervejelser, fordi selvkritikken og den faglige dialog var afgået ved døden samtidig med, at man erklærede den ukritiske borgerlige videnskab for afsat og den permanente kritik ved magten.

For at skære mit standpunkt ud i umisforståeligt pap: Der er for mig at se ingen anden forskel mellem den socialvidenskabelige kritik, undervisningsminister Haarder har leveret mod socialstaten og det socialdemokratiske politiske system på den ene side og den flod af styringsteknik- og politikkritikker, som leveres i de nævnte projekter og tidsskrifter, end netop det politiske standpunkt eller det forlods valgte synspunkt. I en situation, hvor den tilsyneladende kritiske kritik af stat og politik forholder sig lige så ugenert til de tilgængelige data som den tilsyneladende affirmative opinionsforskning og vælgeradfærdsanalyse, kan kun den politiske sympati afgøre lødigheden af produkterne.

Når den statsautoriserede politiske sociologi og den kritiske klasseanalyse frit komponerer sociallogiske sonetter på de samme data, den samme indifferens overfor metodiske problemer i materialet og den samme hæmningsløshed i konklusioner og prognoser, bliver kritisk videnskab ensbetydende med kandestøberier og revolutionsromantiske fantasier.

Metodedebat er en by i Rusland

Når metodediskussionen er så vigtig, hænger det naturligvis sammen med det kendte faktum, at den samfundsmæssige virkelighed ikke ubetinget lader sig indfange i data, som vilkårligt lader sig behandle til brug for hhv. subversiv eller statslig planlægning. Men det hænger også sammen med, at

metodediskussion og videnskabsteoridiskussion er samfundsvidenskabernes eneste mulighed ikke blot for at konstituere sig som videnskab, det vil bredt formuleret sige at forholde sig systematisk, kritisk til hverdagsbevidsthed og -viden, men også den eneste mulighed for at undgå at blive opfanget og formet af statslige styrings- og informationsbehov. Metodediskussionen er en slags intern sikkerhedsanordning for samfundsvidenskaberne – og for humaniora som Gregersen og Køppe viser i deres bog *Lidenskab og videnskab* – imod underlæggelse og vulgarisering i den forstand, at diskussionen fremmer bevidsthed dels om holdbarhed og begrænsning i de fremlagte indsigter, og dels om adressaten for forskningen. Metodediskussionen er naturligvis ingen sikring mod forsumpning eller sikring af et bestemt højt niveau i forskningen, men en mulig sikring af en bevidsthed om hvilken vej det går og, hvilke problemer, der faktisk er til debat.²

Til metodediskussionen hører som jeg nævnte kritik og selvkritik dvs. vilje til at gribe fat i sine egne og andres videnskabelige produkter og sætte dem under lup. Den danske universitetssituation er som en kostald under moderne drift, hver ko sin afmålte portion hør og sin egen mælkeproduktion med nøje kontrolleret gennemsnitligt fedtindhold: Hvis jeg ikke spiser af hendes hør, lader hun mig nok i fred. Den eneste fælleshed er stalden og fodermesteren. Det videnskabelige samfund kræver for at fungere som andet end en stald, åbenhed og ubarmhjertig kritik. Der ligger ikke i talen om det videnskabelige samfund nogen forestilling om, at det skal være garanten for videnskabeligheden, kun en konstatering af, at et fungerende videnskabeligt samfund er en nødvendighed for at få den proces startet, som måske kunne føre til etableringen af en levende samfundsvidenskab. Det som i uhyggelig grad karakteriserer dansk forskning er ikke den tilsyneladende alle steder fungerende institutions- eller forskergruppeloyalitet, men en isolationisme og lejrtenkning, som også forhindrer oprør og debatter institutter og projekter imellem – bortset fra opgør om bevillinger og stillinger.

Der er ikke alene ikke nogen metodedeбат – og har aldrig bortset fra blandt studenter været nogen metodeinteresse – men der er i det hele taget ikke nogen som helst samfundsvidenskabelig debat i Danmark. Et karakteristisk eksempel på denne mangel og på den selvfølgelige nonchalance, man kun finder hos de helt uskyldige eller helt bevidstløse, er følgende passus fra en oversigt over den politologiske forskning i Danmark:

2. Diskussionen om Maktutredningen i Norge, hvor man i over 15 år havde ført en intensiv metodediskussion kaldet positivismestrident, viser med al ønskelig tydelighed, at en sådan diskussion ikke er en garanti mod et tilbageskridt eller stadig mere raffinerede statslige styringsforsøg og stadig bredere accept af de nypositivistiske eller pragmatiske træk i samfundsvidenskabernes. (Se *Maktens ansikter*, red. K. Andenæs m.fl. Oslo 1981)

»Efterhånden som den politiske videnskab spredtes som akademisk disciplin, opstod der naturligvis nok også en del forskelle mht. de anvendte referencerammer. Easton kom således tilsyneladende aldrig til at spille den samme prominente rolle ved det Københavnske institut som i Århus. Men også der var det dog i begyndelsen systembetragtninger, der var i centrum, selvom man nok lagde mere vægt på bl.a. Karl Deutschs mere kybernetisk influerede tankegange. Ikke desto mindre synes det også her at gælde, at det er svært at påvise den direkte sammenhæng imellem den generelle referenceramme og de fleste af de konkrete politologiske forskningsprojekter.

Igen kan det i denne forbindelse anføres, at den politologiske forskning, der drives ved institutterne i København og Århus, ikke forekommer at være radikalt forskellig, og at de differencer, der måtte kunne påpeges, vanskeligt kan udlægges som resultat af overvægten af Eastonske synspunkter i Århus.

Med en vis forsigtighed kan det da nok fastslås, at det ikke var de altomfattende generelle teorier eller referencerammer, man var optaget af op gennem 60'erne, der kom til at sætte deres præg på den politologiske forskning i Danmark i denne periode.« (P. Nannestad, *Forskningstendenser i politisk videnskab i Danmark 1960-1975*, in: *Økonomi og politik*, s. 411. Denne pragmatiske holdning til teoretiske og metodiske differencer citeres ikke for at hænge politologien ud, men for at illustrere nogle almene træk).

Af disse og mange flere årsager har det videnskabelige kleresi selv lagt grunden til, at sektorforskningen, kontraktarbejdet og planforberedelsen fungerer så lydfrit, som tilfældet er. Ikke sådan at forstå, at dette har forårsaget sektorforskningen – der er tale om en iøjnefaldende sammenfaldende udvikling i Norge – men sådan at forstå, at i Danmark er den kritiske forskning blevet integreret, dens mulighed negligeret, her er al modstand udeblevet, her er forskellen mellem kritisk socialvidenskab og direktoratstyret målforskning ikke synlig ved andet end en adresse, her er ikke en gang grundlaget for et oprør til stede længere.

En død hund og seks tommelfingre

Det ville være at skyde langt over målet at foreslå, at det videnskabelige samfund i Danmark skulle gribe fat i f.eks. den norske positivismedebat og føre den videre. Eller for den sags skyld i hvilken som helst debat. Forudsætningerne er ikke tilstede. Det vil næppe en gang lykkes at forlange, at man tog sin egen 1. dels metode- og forskningsteknikundervisning alvorligt. Skulle jeg tage udgangspunkt i den nuværende situation og finde et startskud, der passede til den bevidstløse omgang med empirien og den dybe foragt for teoretiske forsøg på at begribe samfundsmæssige totaliteter, må det relevante skud i startpistolen hedde Karl Popper. Det er naturligvis helt adækvat, at den kritiske videnskab må genopdage sin mulige eksistens

ved hjælp af en person som venstrefløjen – og i følge Søren Kjørups nye videnskabsteoribog også midter- og højrefløjen – i det videnskabelige samfund længe har opfattet som en død hund.

Men der er to gode grunde til at kigge nærmere på netop denne døde hund. For det første er dødsattesten udskrevet altfor tidligt. Som det tydeligt fremgår af kritikken af vel det største samfundsvidenskabelige projekt i Skandinavien – den norske Maktutredning – er positivismen og den meto- diske individualisme på fremmarch igen i form af økonomisk inspireret modeltænkning og empiribehandling. Dette bekræftes i en dansk sammenhæng af Kjörup, der i den nævnte bog kort og klart slår fast at opgøret med positivismen eller den kritiske rationalisme formelt er afsluttet, men at forskerne arbejder videre som om det aldrig havde fundet sted.

Men dette er ikke den vigtigste grund. Et forsøg på at starte en dansk meto- dedebat ville i allerbedste fald ende som en lille bitte kritisk parantes i forhold til flommen af kommissionspapirer, planlægningsnotater, socialforskningsrap- porter og velmenende velfærdsstatsanalyser. Det vigtigste er, at Popper for- mulerer nogle grundlæggende moralskpolitiske kriterier for videnskabeligt ar- bejde, som ganske vist er banale og sammenfaldende med almindelige regler for ordentlig opførsel, men som samtidig har vundet så udbredt accept – hvem tør offentligt gå ind for hyklerisk adfærd – og i den grad er blevet en del af den herskende ideologi, at de kan tages som et fælles udgangspunkt, som ingen indenfor det videnskabelige samfund kan undslå sig. Samtidig er deres plat- hed og umiddelbare tilgængelighed i udemærket overensstemmelse med den videnskabelige diskussions niveau. At de er opstået i et forsøg på at lukke be- stemte systematiske huller i Poppers videnskabsteori er i denne sammenhæng ligegyldigt, ligesom denne teori selv er det i første omgang. Skulle den døde hund stadig gøre nogen nervøse, er det helt ubegrundet: Der er ingen fare for at introduktionen af de popperske normer vil føre til en accept af den kritiske rationalisme – det er den alt for teoretisk til. Og skulle der stadig være nervøse sjæle tilbage kan de blot tænke på Mertons CUDOS eller levereregler for socio- loger, mens de læser følgende.

For at kunne fastholde, at der er forskel på hverdagsviden og videnskabelig viden, og for at kunne skelne mellem forskellige videnskabelige udsagn indfø- res en række tommelfingerregler, hvis hovedindhold med Poppers idé og min formulering kunne lyde sådan:

– du må ikke lyve eller forholde andre oplysninger, som kan komplicere el- ler falsificere dine resultater. Du skal selv fremlægge grundlaget for en kritisk tilegnelse af resultaterne.

– du må ikke uden at protestere eller kritisere lade andre misbruge dine resultater. Du er selv den første til at kritisere og falsificere »heroiske« konklusioner eller styringstiltag, som bygger på dine resultater.

– forudsætningen for etableringen af videnskabelig viden er hæmningsløs kritik af videnskabelige produkter. Kun ved at du hæmningsløst kaster dig over kollegerne, kan du sikre dig, at de kaster sig over dine produkter. Kun ved at gøre kritikken af den mindste detalje til en dagligdags begivenhed, som overgår dig og alle andre, kan du gøre dig selv og andre fri af det sociale ubehag ved at kritisere og blive kritiseret. Dette er også den eneste måde, hvorpå den omsiggribende kontraktforskning kan tackles. Kun ved at kontrakthaveren kan henvise til den permanente og hensynsløse kritik i det videnskabelige samfund, kan hun argumentere for nødvendigheden af at stryge de mest utålelige opdragsgiverpåtryk af sig – uden at miste kontrakten.

– du må ikke respektere faggrænser eller uddannelsesprivilegier. Indenfor samfundsvidenskaberne eksisterer en lang række fællesheder og historisk bestemte forskelligheder. Det er ikke nødvendigt at arbejde med enhedsvidenskabelige fantasier for at se nødvendigheden af en åbning af kritikens virkefelt til alle samfundsvidenskaber (og måske endnu længere; det mest inspirerende nye videnskabsteoretiske værk på dansk er således skrevet af to erklærede humanister, Gregersen og Købbe, og den mest perspektivrige samfundsforskning i de seneste år er lavet af idéhistorikere). De vandtætte skodder mellem fagområderne er jo forlængst sprængt i de administrativt-planlæggende typer af lønarbejde, så alene af den grund må der åbnes op.

– åbenhed, ansvarlighed og kritik er dyder, der er vanskeligt og ind i mellem dyrt at håndhæve. Derfor må det især påhvile de, som sidder i faste stillinger at starte med at vise, at de kan lade sig praktisere.

– det er alt for nemt at lade disse fingerøvelser gælde alene for den store mængde af ikke-universitetsbetalt forskning, den empiriske socialforskning eller den administrativt iscenesatte dataindsamling. Det hører naturligvis med, men dynamikken i udviklingen af et poppersk åbent forskersamfund kommer først hvis du som universitetsansat eller deltager i et af de venstredrejede forskningsprojekter tager fat på dine nærmeste. Dette er meget vigtigt: En forberedelse til noget, der engang kunne blive til grundlaget for en kritisk samfundsvidenskab må nødvendigvis tage udgangspunkt i venstresiden af det nuværende videnskabelige samfund. Åbenhed og etableringen af en generel accept af kritikens nødvendighed, kan ikke skabes ved et nyt kritisk stormløb mod den borgerlige videnskab, sektorforskningen osv., en ny traditionel positivismekritik. Dertil er venstrefløjen altfor integreret i den borgerlige videnskab, og har samtidig alt for mange lig i lasten i form af manglende intern kritik og accept af politisk kontraktforskning. Ingen borgerlig videnskabsmand vil med rimelighed kunne forventes at gå ind i en ny åbenhed og kritik – selv på disse selvfølgeligelige popperske præmisser – med en venstrefløj

som ikke i praksis har vist antydning af vilje til selvkritik og selverkendelse.³

Lønarbejdet og lykken

Det ville være en misforståelse at tro, at der med min fremdragelse af disse popperske tommelfingerregler udelukkende er tale om en taktisk manøvre for at komme i kontakt med den borgerlige videnskab eller den majoritet af venstrefløjforskere, der faktisk arbejder ligeså metodologisk ureflekteret som den. De banale etiske regler må gælde for al vidensproduktion, som prætenderer en højere grad af systematisk og dermed kritiserbar viden end hverdagsviden. Reglerne er kun banale for så vidt de efterleves. Derfor er de ligeså lidt banale og ligeså nødvendige i dag som, da den amerikanske og britiske sociologforening i 1969 efter studenteroprør og bl.a. Carnelot-skandalen var nødt til at udstede tilsvarende etiske retningslinier for deres medlemmer mht. deres forholden sig til ubetalt studenterarbejde, opdragsforskning for uigennemsigtige arbejdsgivere og deres ansvarlighed for anvendelsen af deres forskning.

Hvis nogen endelig stadig har den opfattelse, at det at efterleve ovenstående regler for almindelig anstændig adfærd, betyder at man i det skjulte tilslutter sig eller skjult bliver tilsluttet den borgerlige videnskab, den kritiske rationalisme eller det borgerlige meriteringsræs og frikonkurrencesamfundet, så har de et problem af typen paranoia. Gandhi sagde en gang, da han blev spurgt, hvad han mente om europæisk kultur: Det ville da være en storartet idé. Ser man som Gandhi bort fra undtagelserne vil det være det eneste rimelige svar på spørgsmålet om kritisk samfunds forskning i Danmark. Det problematiske ved tommelfingerreglerne er ikke at de implicit forbinder udøveren af dem til det ene eller andet videnskabsteoretiske grundlag, men at de ligesom videnskabeligt arbejde tilsyneladende har svært ved at gå i spænd med lønarbejdet. Derimod er der åbenlyst ingen problemer ved at forbinde lønarbejdet med en kritisk samfundsvidenskab uden metodedeбат og selvkritik.

3. Et eksempel vil måske tydeliggøre, hvad meningen er. Der trænges af taktiske og strategiske årsager til et oprør mod, hvad Nils Mortensen for et par år siden kaldte »betragtningforskningen« fordi den i høj grad er præget af venstrefløjen selv og fungerer som en erstatning af projektet om en kritisk teori. Fem år efter, at projektet om dobbeltkvalificering og institutionalisering af fagkritikken, som jeg nævnte ovenfor endegyldigt brød sammen beskrev Nils Mortensen situationen således: »For at diskutere sociologiens aktuelle situation kan man starte med at indføre begreber om to typer forskning. Den ene kaldes betragtningsteoretisk forskning eller slet og ret betragtningforskning. Herved forstår jeg, at man driver forskning ud fra et ønske om at fremme bestemte betragtninger. Betragtninger skal forstås i betydningen svagt præciserede, eller indforståede interesser, synspunkter og målsætninger. Betragtningforskning konvergerer med kvalificeret journalistik, dog tilsat mere research end journalister normalt har tid til. Betragtningforskning kan sættes i modsætning til videnssteoretisk forskning, hvorved man kan forstå, at forskningen forbindes med en grundlæggende opfattelse af, hvad viden er og af hvordan man skaffer sig denne viden. Med udtrykket viden mener jeg ikke bare viden ifølge en empirisk vidensopfattelse eller strategisk viden og lign. men også viden i betydningen grundlæggende fortolkningsskemaer, refleksioner eller opstillinger af etiske regler« (Sociologi Nyt nr. 91, 1984).

Det er efter min opfattelse karakteristisk for den nuværende situation for nybagte sociologiske og samfundsvidenskabelige kandidater, at en af dansk empirisk sociologis og kontraktforsknings pionerer allerede for 20 år siden kunne formulere målsætningen for det som stadig idag går for at være progressiv statslig planlægning. En type statslig styring som tidligere alene var velfærds- eller venstresocialdemokraternes adelsmærke, men som nu er fælles eks- eller implicit målsætning for de kritisk indstillede blandt de, som præcist kaldes politologiske kandidater, herunder også de, som bliver på universiteterne.

Pioneren skrev under titlen »Planlægning af lykkelige miljøer« i en diskussion af landsplanlægningen:

»... Hvem skal der planlægges for? De erhverv og foretagener, der findes idag, findes ikke imorgen. Det er ikke en frase, at tingene forandrer sig. Hver tidsalder har sin hovedbefolkningsgruppe eller erhverv.

Hver erhvervsgruppe har sin livsstil. Hver livsstil kræver sin byudformning, dersom harmoni, konfliktreduktion og økonomisk vækst skal fremmes. Vision er derfor nødvendig, hvis de videnskabelige prognoseværktøjer ikke slår til. Det første landsplanlægningsspørgsmål bliver derfor: Hvilken befolkningsgruppe planlægger vi for?

Idag antager man, at vort samfund i fremtiden ikke længere vil være domineret af arbejdere, detailhandlere, småhandlende eller landmænd, men af den gruppe vi idag kalder funktionærer samt folk med arbejdsfrie indtægter, pensionister etc. Planlægger man for funktionærerne, den nye middelklasse, er ønskerne af en anden karakter end for arbejdere og landboere. Typisk for den ny middelklasse og måske også for denne befolknings efterfølgere er udviklingen af skaberevne, æstetiske kvaliteter, uddannelse, familietrivsel, stabilitet og sikre indkomster. En rimelig specifikation af landsplanlægningens mål, hvis man vil følge funktionærsamfundets udvikling, skulle da være, at man bestræbte sig på at understøtte især familielivet (ægteskabelig lykke), skaberevne, uddannelse og sikker indkomst. To former for viden må fremtrylles, hvis landsplanlægningen skal nærme sig de her opstillede mål. For det første, hvilken viden har man om de faktorer, der bestemmer og er knyttet til enkelthederne i de opstillede mål. For det andet, hvorledes oversættes denne viden i den fysiske udformning af landsplanerne« (Planlægning i Danmark, Berlingske Forlag, Kbh. 1966, 2. 58).

Det vil sandsynligvis være helt hen i vejret at give Erik Høgh æren for at, hvad han kalder, »den praktiske sociolog«, igen er blevet højt estimeret. Der er heller ingen grund til at give ham skylden for den faglige isolation eller manglen på faglig debat. At give lønarbejdets fremtrængen skylden vil måske være mere korrekt, men ikke mere befordrende for indsigten i, hvad der skal gøres. Kritisk videnskab udøves altid på trods af ... i vores tilfælde på trods af, at den endnu ikke eksisterer.

Hvis nogen skulle sidde med den opfattelse, at jeg overdriver eller overpointerer nogle mulige pointer, når jeg siger, at den kritiske forskning så godt som ikke eksisterer som socialt fænomen, at selvkritisk refleksion over socialvidenskabens metodiske problemer er en by i Rusland, vil jeg afslutningsvis mere ydmygt bede jer om at overveje:

- hvilken faglig og metodisk debat lå der bag ved eller i forlængelse af det vel største danske »kritiske« socialvidenskabelige projekt i de sidste 10 år, Lavindkomstkommissionens udredningsarbejde?

- har jeg blot været uopmærksom, når jeg hævder, at ingen »kritiske« sociologer offentligt har taget problemerne i de sidste 10 års socialforskningsinstitutpublikationer op?

- har jeg bare overset en spændende metodisk debat omkring det store velrenomerede politologiske og politisk-sociologiske forskningsprojekt, som kalder sig politiske beslutningsprocesser i Danmark?

- er det en overdrivelse at hævde, at kritikken af Metropolitprojektet og Høgghs adfærd i denne sammenhæng er listet udenom det indlysende krav at forklare den ikke-sociologiske offentlighed, hvad forskellen er mellem dette projekt og snesevis af andre empiriske sociologiske undersøgelser?

- er jeg bare gået glip af en intensiv faglig debat om Nils Mortensens pænt og nænsomt formulerede, men indholdsmæssigt yderst kritiske bemærkninger om betragtningsforskningens elendighed, eller om Jacob Windsløws grundproblematisering af centrale dele af den »nye« kvalitative sociologiske metoder, eller om Kurt Ågård's enestående forsøg på at skrive disciplinens historie?

- og endelig, hvornår er der – siden Anders Boserups kritik af Høgghs disputats – leveret en egentlig fagkritik af betydning, som forholdt sig til blot det minimum af krav til faglig standard, som er skitseret ovenfor?